

Stichting Cito

Auteur: Saskia de Boer,
Teamleider en toetsdeskundige geschiedenis havo/vwo
Email: saskia.deboer@cito.nl
Datum: september 2023

Kenmerkende aspecten in de centrale eindexamens Geschiedenis

Na raadpleging van het werkveld heeft het College voor Toetsen en Examen besloten om vanaf 2025 de kenmerkende aspecten op te nemen in de bijlage van de eindexamens geschiedenis havo en vwo. Op [Examenblad](#) is dit besluit en bijbehorende toelichting te lezen.

In deze notitie is door de examenmakers van Stichting Cito uitgewerkt wat mogelijke consequenties hiervan zijn. Over het algemeen geldt dat er weinig zal veranderen in centrale eindexamens geschiedenis omdat het terugvragen van de kenmerkende aspecten als reproductie-element in elk afzonderlijk examen weinig voorkwam. Uit de Toets- en Itemanalyses van de afgelopen jaren blijkt uit de lage p-waardes en de hoge 'missing' bij vragen over kenmerkende aspecten, dat veel kandidaten moeite hebben met het letterlijk onthouden en reproduceren ervan. Dit heeft gevolgen voor de vragen waarbij de kandidaten een redenering moeten weergeven met als eerste denkstap het gebruik van een kenmerkend aspect (zonder dat zij dit hoeven op te schrijven). De verwachting is dat kandidaten door het (kunnen) opzoeken van de kenmerkende aspecten minder tijd kwijt zullen zijn aan het reproduceren hiervan, waardoor zij tijdens het centrale examen meer tijd overhouden om gevraagde redeneringen vanuit kenmerkende aspecten te formuleren.

Het blijft noodzakelijk dat de kandidaten bekend zijn met de inhoud van de kenmerkende aspecten, deze moeten kunnen herkennen en deze kennis moeten kunnen toepassen op nieuwe gegevens. Ze moeten ook kunnen aangeven op welke wijze de beschreven ontwikkelingen of gebeurtenissen passen bij de tijd waarin ze plaatsvonden. Het is van belang te beseffen dat de explicitering die in de syllabus bij sommige kenmerkende aspecten staat, **niet** wordt opgenomen in de bijlage.

Voor de examens geldt dat enkele vraagsoorten over kenmerkende aspecten zullen worden aangepast, terwijl andere vraagsoorten behouden zullen blijven. Hieronder hebben de examenmakers voor een aantal vraagsoorten de gevolgen uitgewerkt, met ter illustratie voorbeelden uit examens van de afgelopen jaren.

1. Volgordevragen

Bij volgordevragen kunnen kandidaten met 'signaal' woorden de juiste volgorde bepalen.

Volgordevragen bij havo én vwo zullen vanaf 2025 gebeurtenissen bevragen die:

- Een denkstap vereisen naar een kenmerkend aspect (waarbij identificatie van het kenmerkend aspect wordt getoetst) óf
- Een reproductie-element bevatten uit één van de historische contexten, óf
- Een combinatie zijn van gebeurtenissen die een reproductie-element bevragen uit één van de historische contexten en gebeurtenissen die een denkstap vereisen naar een kenmerkend aspect.

NB: de eerste volgordevraag voor het vwo zal hierdoor waarschijnlijk minder vaak de eerste tijdvakken bevragen.

Gebeurtenissen die als signaalwoord een letterlijke verwijzing naar een kenmerkend aspect bevragen zullen **NIET** meer zullen worden geplaatst, zoals:

- De Romeinse veldheer...
- In de Renaissance....
- Bij de economische bloei van de Republiek...
- De Duitse bezetting...

Voorbeelden van gebeurtenissen die **WEL** zullen worden geplaatst zijn:

A: Gebeurtenissen waarbij een denkstap vereist wordt naar het kenmerkend aspect zoals:

- De jonge monniken van de eerste kloosters in Noordwest-Europa moesten bij een spel kegels omverwerpen die de duivel voorstelden → hier moeten kandidaten de stap zetten dat 'de verspreiding van het christendom in Europa' ook leidt tot de stichting van de eerste kloosters.
- De Spanjaard Diego Durán, die naar het recent ontdekte Amerika verhuisde, schreef dat bij het Azteekse balspel ullamaliztli spelers soms gewond raakten → de kandidaten moeten weten dat de ontdekking van Amerika behoorde tot 'het begin van de Europese overzeese expansie'.
- De havenstad Lüderitz, in de kolonie Duits-Zuidwest-Afrika, werd vernoemd naar de koopman Adolf Lüderitz, die verdronk tijdens zijn zoektocht naar grondstoffen voor de Duitse industrie → de kandidaten moeten weten dat 'De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie' past bij de zoektocht naar grondstoffen.

B: Gebeurtenissen die gebaseerd zijn op een historische context:

- Keizerin Meisho van Japan liet bij haar paleis een tuin aanleggen onder invloed van de Hollandse stijl van tuinaanleg die kort tevoren via de VOC in haar land bekend was geworden → In de vwo-syllabus staat de stichting van de VOC met het jaartal 1602.
- De aanslag op de torens van het World Trade Centre in New York verhevigde in Nederland de discussies over de multiculturele samenleving → In de havo syllabus is de aanslag van 11 september 2001 opgenomen.
- Na de aanname van het Dawesplan werd een nieuwe munt uitgegeven: de rijksmark → het Dawesplan wordt in syllabus havo én vwo genoemd en geplaatst in de jaren 1920.

2. Vragen waarbij een kenmerkend aspect moet worden genoemd zonder uitleg/toelichting.

In de afgelopen jaren werden in examens vragen opgenomen die de reproductie van een kenmerkend aspect toetsten. Door het afdrukken van de kenmerkende aspecten in het bronnenkatern kan deze vraagsoort te makkelijk worden, waardoor de vraag weinig toevoegt aan de betrouwbaarheid van het examen. Het blijft WEL mogelijk een soortgelijke vraag te plaatsen, maar alleen als er een denkstap wordt vereist van de kandidaat (net als bij de volgordevragen). Vooral nog gaan de examenmakers ervan uit dat deze vragen voor vwo te makkelijk worden, bij havo is het mogelijk dat er zo nu en dan (niet elk examen) een vraag uit deze categorie wordt geplaatst, waarbij de vraag zal gaan:

- over volledige perioden (bijvoorbeeld ‘de moderne tijd’) of
- over verschillende tijdvakken tegelijk en
- **niet** over afzonderlijke tijdvakken.

A: Vragen waarbij het kenmerkend aspect moet worden genoemd zonder uitleg worden **NIET** meer geplaatst als de afleiders letterlijk op zijn te zoeken in de lijst met kenmerkende aspecten. Het identificatie-element is hiermee te makkelijk, waardoor de vraag geen vaardigheid bij de kandidaten toetst.

Hieronder een voorbeeld van een dergelijke vraag:

Havo 2018-2 vraag 9:

In het leven van Jean-Baptiste Belley (1746-1805), afkomstig uit Senegal (West-Afrika), vonden de volgende gebeurtenissen plaats:

1. Toen hij twee jaar oud was, in 1748, werd Belley gevangengenomen en als slaaf naar de Franse kolonie Saint-Domingue (het huidige Haïti in Midden-Amerika) gestuurd.
2. Nadat hij zich had weten vrij te kopen, nam Belley in 1791 deel aan een opstand op Saint-Domingue om democratische grondrechten in te voeren.
3. Op 4 februari 1794 hield Belley een redevoering in het Franse parlement, waarna met algemene stemmen werd besloten de slavernij af te schaffen.

Bij deze gebeurtenissen uit het leven van Belley passen verschillende kenmerkende aspecten (of onderdelen daarvan) van de achttiende eeuw.

2p Geef bij elke gebeurtenis uit het leven van Belley een passend kenmerkend aspect van de achttiende eeuw.

De gebeurtenissen in deze vraag vinden plaats in **hetzelfde** tijdvak én bevatten signaalwoorden die **letterlijk** voorkomen in het kenmerkende aspect (slavernij/democratische grondrechten), waardoor deze vraag **NIET** meer geplaatst zou worden.

B Vragen waarbij de kandidaten kenmerkende aspecten moeten noemen kunnen nog **WEL** geplaatst worden als in de vraag **geen letterlijke** signaalwoorden worden genoemd en de gebeurtenissen plaatsvinden in **meerdere tijdvakken**. De kandidaten identificeren de gebeurtenissen met kennis die zij hebben van de kenmerkende aspecten. De verwachting is dat deze vraagsoort voor vwo te makkelijk zal worden bevonden maar dat deze bij de havo wel zo nu en dan geplaatst kan worden.

NB: Het zal hierbij gaan om vragen met gebeurtenissen uit één of meerdere historische perioden en/of tijdvakken.

Hieronder een voorbeeld van een dergelijke vraag:

Havo 2021-1, vraag 8

De volgende gebeurtenissen vonden plaats in het leven van de olifanten Hans en Parkie:

1. In de zomer van 1786 werden de olifanten Hans en Parkie door een VOC-schip meegenomen uit Ceylon (in Azië) als cadeau voor de Nederlandse stadhouder Willem V.
2. Hans en Parkie werden onderzocht door de Groningse hoogleraar Petrus Camper, die vele nauwkeurige tekeningen maakte van de olifanten.
3. Hans en Parkie werden overgebracht naar paleis Het Loo in Apeldoorn, omdat Willem V Den Haag moest verlaten vanwege de groeiende onvrede over zijn bestuur.

Bij deze gebeurtenissen uit het leven van Hans en Parkie passen verschillende kenmerkende aspecten.

3p Geef bij elke gebeurtenis uit het leven van Hans en Parkie een ander passend kenmerkend aspect van de zeventiende of achttiende eeuw.

Om de gebeurtenissen aan een kenmerkend aspect te koppelen gebruikt de kandidaat kennis (zoals het herkennen dat het meenemen van olifanten uit Azië past bij 'de wereldwijde handelscontacten' en het vertrek van Willem V bij 'democratische revoluties'), waardoor deze vraag nog wel geplaatst zou kunnen worden.

3. Vragen waarin kandidaten 1 punt kunnen scoren voor het noemen van een kenmerkend aspect maar daarna nog 1 of meer punten kunnen behalen door het kenmerkend aspect te gebruiken om een vervolgvraag te beantwoorden die vraagt naar bijvoorbeeld een verklaring of een motief.

In examens wordt van kandidaten gevraagd om met een kenmerkend aspect een voor hen nieuw gegeven te verklaren. In afgelopen jaren kregen kandidaten - afhankelijk van de denkstap die moest worden gezet - soms een aparte punt voor het noemen van dit kenmerkende aspect. Vanaf 2025 zal dit punt voor het apart noemen van het kenmerkend aspect vervallen.

Hieronder een voorbeeld van een dergelijk vraag waarbij het aantal behaalde punten zou dalen:

Vwo 2021-2, vraag 21

Drie gebeurtenissen uit het leven van Eberhard Taubert (1907-1976), een hoge Duitse beleidsambtenaar:

1. In 1940 schreef Taubert in opdracht van Goebbels het script voor De eeuwige Jood, een documentaire over de rol van de Joden in de wereld.
2. In 1943 zette Taubert in Hilversum de *Deutsche Europa Sender* op, een Duitse zender die Engelstalige programma's uitzond naar Groot-Brittannië.
3. In 1958 schreef Taubert anticommunistische berichten, waarvoor de Amerikaanse regering hem betaalde.

Deze gebeurtenissen uit het leven van Eberhard Taubert kunnen worden gebruikt om verschillende kenmerkende aspecten van de twintigste eeuw te illustreren.

5p Licht dit toe door:

- het kenmerkend aspect te noemen dat past bij alle drie de gebeurtenissen en vervolgens
- voor twee van de gebeurtenissen afzonderlijk een verklaring te geven, waarbij je elke verklaring ondersteunt met een ander kenmerkend aspect.

Let op: je mag een kenmerkend aspect maar één keer gebruiken.

In plaats van 2 punten voor de verklaring en het ondersteunen daarvan met een kenmerkend aspect zou vanaf 2025 1 punt worden gegeven (waarbij het opschrijven van het kenmerkend aspect de kandidaat wel helpt bij het beantwoorden van de vraag maar niet meer als reproductie-element telt). Kandidaten konden op deze vraag 5 punten scoren in 2021 maar **vanaf 2025 zouden kandidaten 3 punten** kunnen behalen: 1 voor het overkoepelende kenmerkende aspect en 1 voor elke verklaring voor de keus van een kenmerkend aspect. Mogelijk wordt een vraag als deze wel als makkelijker ervaren (en gaat de p-waarde omhoog) maar dat zal na 2025 moeten blijken.

Hieronder een ander voorbeeld van een dergelijke vraag waarbij minder punten kan worden behaald:

Havo 2022-1, vraag 2.

Gebruik bron 1.

Andrea Odoni (1488-1545) wordt door de elite van Venetië uitgesloten van hoge bestuursfuncties.

Met dit schilderij wil Odoni zijn status verhogen op een manier die past bij de zestiende eeuw.

4p Noem twee kenmerkende aspecten uit de zestiende eeuw en verklaar daarmee telkens waardoor Odoni met dit schilderij zijn status kan verhogen.

Let op: je mag een kenmerkend aspect maar één keer gebruiken.

Vanaf 2025 zou de kandidaat **1 punt behalen** in plaats van 2 punt per deelvraag: de verklaring wordt beloond, het noemen van het kenmerkend aspect niet.

Bij het vwo was al sprake van vragen waarbij de kandidaat 1 punt behaalde door met een kenmerkend aspect een verklaring te formuleren.

Hieronder een voorbeeld van een dergelijke vraag:

VWO 2022-1, vraag 20.

Twee gegevens over het stripboek *Kuifje in Congo*:

1. In 1946, terwijl Congo nog steeds een Belgische kolonie is, verandert Hergé in een nieuwe uitgave van het boek de les (zie bron) in een rekenles waarin Kuifje zegt: "We beginnen met een simpele som: wie kan me vertellen hoeveel $2+2$ is?"
2. In 2011 vindt er een rechtszaak plaats in België over de vraag of de verkoop van *Kuifje in Congo* moet worden verboden wegens de inhoud.

2p Geef een verklaring voor de verandering van de les die Kuifje geeft aan de Congolese kinderen en voor het plaatsvinden van de rechtszaak, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een verschillend kenmerkend aspect.

Let op: je mag een kenmerkend aspect maar één keer gebruiken.

Deze vraag zou **vanaf 2025 hetzelfde blijven**. De punten worden gescoord voor de juiste verklaring - niet voor het noemen van het kenmerkend aspect. De kandidaat moet een kenmerkend aspect toepassen en dat kunnen onderbouwen. De denkstap bij het eerste gegeven is bijvoorbeeld: 'Hergé ziet dat volken die voor hun dekolonisatie strijden deze afbeelding niet zullen waarderen omdat hierin de koloniale situatie wordt onderbouwd'.

4. Vragen waarin een kenmerkend aspect in de vraagstelling wordt genoemd/gegeven/kan worden herkend.

Er zijn vragen waarbij de kandidaten de oriëntatiekennis op een nieuw gegeven moeten toepassen. De verwachting is dat het gegeven dat kandidaten het kenmerkend aspect kunnen opzoeken geen rol zal spelen bij de beantwoording van dit soort vragen.

Hieronder een voorbeeld van een dergelijke vraag:

Vwo 2022-1, vraag 4:

De Normandiërs veroverden in 1066 Engeland, waarna hun aanvoerder, Willem de Veroveraar, Engelse landerijen toewees aan Normandische edelen die mee hadden gestreden. De Normandiërs introduceerden daarna de *primogenituur*, de bepaling dat de oudste zoon alles erfde, terwijl eventuele dochters en jongere zonen werden uitgesloten van de erfenis.

Volgens historici ondersteunde de introductie van de *primogenituur* de invoering van het feodale stelsel.

3p Ondersteun deze redenering door:

- aan te tonen dat Willem de Veroveraar het feodale stelsel invoerde in Engeland en
- uit te leggen op welke wijze de *primogenituur* het functioneren van dit stelsel ondersteunde.

Vragen als deze kunnen **ook worden geplaatst vanaf 2025**, omdat kandidaten wordt gevraagd hun kennis van het feodale stelsel toe te passen. Het opzoeken van het kenmerkende aspect zal geen gevolgen hebben voor deze vraagvorm.

5. Vragen waarin een kenmerkend aspect als oriëntatiekennis geldt, zonder dat die expliciet wordt genoemd.

Bij deze categorie van vragen wordt (anders dan bij categorie 4) het kenmerkend aspect niet genoemd en de vraag bevat ook geen verwijswaarden ernaar. Het is mogelijk dat deze vragen waarbij een kenmerkend aspect als oriëntatiekennis wordt gebruikt vanaf 2025 een hogere score gaat krijgen: kandidaten hebben er wellicht voordeel bij dat ze de kenmerkende aspecten kunnen opzoeken (omdat ze hiermee op het juiste spoor van het antwoord komen). Maar de punten wordt gegeven voor de verklaring, en dat zal zo blijven.

Hieronder een voorbeeld van een dergelijke vraag:

Vwo 2021-1, vraag 4:

In de vroege middeleeuwen lagen door het hele Duitse rijk 'paltsen', die bestonden uit woonruimtes en voorraadschuren en waren omringd door landgoederen. Het was gebruikelijk voor de Duitse koning om met zijn hofhouding, die vaak bestond uit honderden personen, rond te reizen van palts naar palts.

Dit gebruik van het rondreizen door de koning was economisch **en** politiek noodzakelijk in de vroege middeleeuwen.

2p Geef voor beide een verklaring.

In deze vraag wordt nergens een verwijswaard naar 'feodaal systeem' of 'hofstelsel' genoemd maar dat is wel de achtergrondkennis waarmee de kandidaten moeten werken. Wellicht helpt het opzoeken van de kenmerkende aspecten uit de vroege middeleeuwen de kandidaat enigszins (als denkrichting) maar de vraag toetst nog steeds de toepassing van de oriëntatiekennis. Deze vraag zou **ongewijzigd in een centrale examen vanaf 2025** kunnen worden opgenomen.

Een ander voorbeeld van een dergelijke vraag is

Havo 2022-1, vraag 4:

Toen Willem van der Straaten in 1636 hoogleraar werd aan de universiteit van Utrecht, behield hij zijn baan als stadsarts. Hij verplichtte zijn studenten mee te lopen tijdens zijn rondes langs de zieken in het Catharijne-gasthuis. Volgens Van der Straaten kon hij daardoor zijn onderwijs beter laten aansluiten op een nieuwe eis die in de zeventiende eeuw aan wetenschap werd gesteld.

2p Leg uit op welke nieuwe eis aan de wetenschap Van der Straaten zijn onderwijs wilde laten aansluiten door zijn studenten te verplichten mee te lopen tijdens zijn rondes in het Catharijne-gasthuis.

Belangrijk bij deze vraag is het besef dat de explicitering die in de syllabus bij sommige kenmerkende aspecten staat, **niet** wordt opgenomen in de bijlage. Bij het beantwoorden van deze vraag zal het opzoeken van het kenmerkend aspect de kandidaten weinig steun geven. Kandidaten scoren hier de punten voor de toepassing/uitleg. Ook vanaf **2025 zullen vragen als deze worden geplaatst**.

Het is mogelijk dat door het opnemen van de kenmerkende aspecten in de bijlage andere of nieuwe vraagvormen kunnen worden ontwikkeld. Ook de moeilijkheidsgraad van bepaalde vragen zullen na 2025 onderzocht worden.